

JIE

Year/Yıl 2025 | Volume/Cilt 5 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Kur'ân'daki Zekât-Faiz Karşılaştırmasının İktisadi Açından Değerlendirilmesi

Ayşe Ulya Özek | ayseulya@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-4452-3770

Research Information / Araştırma Bilgisi

Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	25.10.2024
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	07.12.2024
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2025
DOI	10.55237/jie.1573509
Atıf / Citation	Özek, A. Y. (2025). "Kur'ân'daki Zekât-Faiz Karşılaştırmasının İktisadi Açından Değerlendirilmesi." Journal of Islamic Economics, 5(1):49-68
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet - Turnitin // Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grant Support	Yazar(lar), bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author(s) acknowledge(s) that no external funding was received in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Özet

İslam ekonomisinin temel taşlarından biri olan zekât ile yine İslam'ın en temel yasaklarından biri olan faiz, piyasalarda iktisadi açıdan olumlu ve olumsuz olmak üzere birbirine zıt etkiler oluşturmaktadır. Bu duruma Kur'ân âyetlerinde karşılaştırmalı olarak işaret edilmiş; kazanç elde etmek için faize yatırılan malların Allah katında artmayacağı, ama Allah rızası için zekât verenlerin mallarının kat kat artacağı ifade edilmiştir. Buna rağmen İslam dünyasının genelinde zekât devlet eliyle uygulanmadığı gibi faiz hassasiyeti de giderek azalmaktadır. Dolayısıyla İslami esaslara uygun ekonomik gelişme sağlanamamaktadır. Bunun için nakit serveti de içine alan zekât mallarına, üretimin bölüşümü değil gelirin yeniden dağılımı aşamasında müdahale etmektedir. Biriktirmeye ve haksız kazanca neden olan faiz ise yasaktır. Faiz, üretimdeki finansman maliyetinin artmasına ve enflasyonun körüklenmesine de sebep olur. Bu yüzden borçtan gelir elde etme eylemi olan faiz, hangi gerekçeyle olursa olsun kabul edilmemiştir. Literatürde zekât ve faizin ekonomiye etkisine dair bazı çalışmalar bulunsa da bunların bu makalede ele alınan açılardan karşılaştırmalı olarak çalışılmaması, bu yazının kaleme alınmasına neden olmuştur. Bu çalışmada kaynak tarama yöntemi kullanılarak ilgili âyetler için sözlük, tefsir, hadis ve fıkıh kaynakları incelenmiş; iktisadi değerlendirmeler için ekonomi ve İslam ekonomisine dair yazılan dokümanlardan yararlanılmıştır. Sonuçta İslam'da üretim ve gelirin arttırılması -tasarruftan ziyade harcamaların artmasını zorunlu kılan- zekât /sadaka ve infak yoluyla sağlanmaya çalışılır. Bu şekilde bireysel ve toplumsal refaha ulaşılır. Zekât emri ve faiz yasağıyla servetin âtil kalmasına ve paranın tek başına servet elde etme aracı olmasına engel olunarak dolaşım problemlerine ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe çözüm sunulur. Böylece tasarruflar yatırıma yönelir. Borç temini ve borçların ödenmesinde de zekât kurumu ve faiz yasağının önemli bir etkisi söz konusudur. Ortaklık sisteminin güçlenmesi ise bunların sonucunda ulaşılabilecek neticelerden biridir.

Anahtar kelimeler: Zekât, Faiz, Tasarruf, Yatırım, Gelir dağılımı

JEL Kodları: E20, E62, H50

Economic Evaluation of The Zakat-Interest Relationship in The Qur'an

Abstract

One of the fundamental pillars of Islamic economics, zakat (compulsory charity), and one of Islam's most fundamental prohibitions, interest (riba), have opposing effects on the economy in the markets, creating both positive and negative outcomes. This is addressed in the Qur'anic verses by contrasting the two; it is stated that wealth invested in interest will not increase in the sight of Allah, while wealth given as zakat for the sake of Allah will multiply manifold. However, despite this, zakat is not applied by the state in most parts of the Islamic world, and the sensitivity to interest is gradually diminishing. As a result, economic development in accordance with Islamic principles is not being achieved. For this reason, zakat, which includes liquid wealth, intervenes at the stage of redistribution of income rather than at the stage of production distribution. Interest, which leads to accumulation and unjust profits, is prohibited. Interest also increases financing costs in production and fuels inflation. Therefore, the practice of earning income from debt, which is interest, has been rejected regardless of any justification. Although there are some studies in the literature on the economic impact of zakat and interest, the lack of comparative analyses from the perspectives addressed in this article has prompted the writing of this study. In this research, using the source review method, dictionaries, tafsir (exegesis), hadith, and fiqh (jurisprudence) sources were examined for relevant verses; economics and Islamic economics documents were utilized for economic evaluations. As a result, in Islam, increasing production and income—rather than saving—requires increasing expenditures through zakat/compulsory charity and spending. This leads to individual and social welfare. Through the command of zakat and the prohibition of interest, the accumulation of wealth and the use of money as the sole means of acquiring wealth are prevented, offering solutions to circulation problems and income inequality. In this way, savings are directed toward investment. The Zakat Institution and the prohibition of interest also have a significant impact on securing and repaying debts. Strengthening the partnership system is one of the outcomes of these effects.

Keywords: Zakat, Interest, Savings, Investment, Income distribution

JEL Codes: E20, E62, H50

Giriş

İslam'ın beş şartından biri olan zekât, İslam iktisadında da önemli bir yere sahiptir. Zekâtın nakdî serveti de içine alan her türlü artan maldan toplandığı düşünülürse bir taraftan servetin belli ellerde birikmesini engelleyen diğer taraftan serveti azalttığı için yatırımları teşvik eden dolayısıyla hem büyümeyi hem de gelir dağılımındaki adaleti sağlayıcı bir etki oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Zekât, nakdî servetin yanı sıra tarım, hayvancılık, madencilik, ticaret, ziraat ve sanayi dahil geniş bir faaliyet alanını ilgilendirmektedir. Zekâtın harcama kalemleri (Tevbe, 9/60) ise dördü zekât almayı temlik /mülkiyete geçme yoluyla hak eden fakir, miskin, zekât işinde çalışanlar ve kalpleri ısındırılacak olanlar; diğer dördü de onu fon aracılığıyla alması uygun olan boyunduruk altında olanlar ve borçlular ile Allah yolunda ve yolcuların masraflarını karşılamak üzere yapılacak harcamalardır (Kardâvî, 1984, Cilt 2, s. 94-98; Yılmaz, 2012, s. 155-157). Bütün bu kişi ve gruplar düşünüldüğünde zekâtın sadece fakirlere verilmesi gereken mali bir ibadet olmadığı görülecektir. İslam'ın ilk dönemlerinde zekâtın vergi olduğu düşünülürse bu yönüyle zekât, bugün de savunma, eğitim, kültür gibi genel nitelikli kamu harcamalarını finanse edebileceği gibi idari, siyasi ve iktisadi açıdan gelişme araçlarından biri de olabilir (Dumlu, 2011, s. 218-249). Bütün bunlar, devletin yapması gereken işler olduğundan bu hedeflerin tam olarak gerçekleştirilmesi için zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılması gerekmektedir.

Faiz ise İslam'ın en temel yasaklarından biri olmasına rağmen günümüzde Müslümanlar çeşitli gerekçelerle faizli işlemler yapmaktadır. Faizin ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği görülse de ülkemizde zekât uygulaması devlet eliyle yürütülmediği için zekâtın ekonomiye sağlayacağı olumlu katkılar tam olarak ne tahmin edilebilmekte ne de görülebilmektedir. Eğer zekât emri devlet eliyle uygulanabilirse bunun faiz yasağını uygulanabilir hale getireceği düşüncesi de test edilmiş olacaktır. Zira zekât sistemi, üretim veya yatırım için kullanılan faizli borcun alternatifi olan ortaklık sistemini destekleyen bir sistemdir. Kaynak tarama yöntemiyle yazılan bu makalede zekâtın kısmen de olsa uygulandığı ülkelerdeki istatistikler baz alınarak yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarından da yararlanılmıştır. Zekât ve faizin iktisadi sonuçlarına dair kısmi çalışmalar¹ bulunmakla birlikte zekât-sadaka ilişkisi ile zekât-faiz karşılaştırmasının, özel olarak ele alınıp üzerinde durulmaması nedeniyle çalışmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı ve sonraki çalışmalarda konunun daha detaylı araştırılarak bu konuda farkındalık oluşturacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde zekât /sadaka ve faiz kavramları ile aralarındaki ilişki incelenecek, ikinci bölümünde de Kur'an'a göre zekât-faiz karşılaştırması ele alınacak, üçüncü bölümde ise iktisadî açıdan zekât-faiz karşılaştırmasının tasarruf-yatırım, paranın dolaşım hızı, finansmana erişim ve gelir dağılımına etkisi değerlendirilerek zekât sisteminin devlet eliyle vergi gibi uygulanması halinde faizi nasıl etkileyeceği tartışılacaktır.

¹ Bu çalışmalardan bazıları Arapça ve İngilizce olanlar da dahil olmak üzere bu makalede kullanılarak kaynakçada belirtilmiştir.

1. Zekât /Sadaka ve Faiz Kavramları

1.1. Zekât Kavramı ve Sadakayla İlişkisi

Zekât (زكاة) kelimesi, “z-k-y (zekâ): ز-ك-ي” kökünden mastardır. Sözlükte “çoğalmak /artmak /gelişmek /büyüme /bereketlenmek, iyi /düzgün (kişi) olmak” anlamlarına gelir. Bütün artan ve gelişen şeyler, bu kökten gelen kelimelerle ifade edilmiştir. Mesela zirai ürünler çoğaldığı zaman, “زكاة الزرع: zekâ ez-zer’u” denilir. Zekât ibadetine bu ismin verilmesi de kelimenin büyüme ve gelişme anlamından kaynaklanmaktadır (Cevherî, 1990, Cilt 6, s. 2368; Ferâhidî, 1988, Cilt 5, s. 394; İbn Fâris, 1970, Cilt 3, s. 17; İbn Manzûr, 1997, Cilt 6, s. 64; İsfehânî, 2002, s. 380). Benzer fikhî tanımlar (Cürçânî, 1983, s. 114; Erkal, 2004, s. 22; Zuhaylî, 1997, Cilt 3, s. 1788-1790) olmakla birlikte Kur’ân âyetleri² ve ilgili hadisler ışığında³ zekât şöyle tanımlanabilir: “Temel ihtiyaçtan artan ve artma özelliğine sahip olan malların, belli bir nisaba ulaştıktan ve üzerinden belli bir süre geçtikten sonra belli bir miktarının Kur’ân’da belirlenen sınıflara verilmesidir”. Dolayısıyla zekâtın kök anlamında öne çıkan gelişme, onun artan ve artma özelliğine sahip mallardan alınmasıyla zekâtın terim anlamına da yansımıştır.

Zekât kelimesi Kur’ân’da hem sözlük hem de terim anlamıyla geçmektedir. Zekâtın “gelişme, artma” şeklindeki temel manasının aynı kökten türemiş tezkiye mastarının fiili için de kullanıldığı âyetlerden biri şöyledir:

“Onların mallarından sadaka /zekât al; böylece onları arındırır ve geliştirirsin. Onlara sürekli destek ol. Senin desteğin onları rahatlatır. Allah daima işiten ve bilendir” (Tevbe, 9/103).

Bu âyette “onları geliştirirsin” anlamı verilen (*tüzekkîhim*) ifadesi, zekâtın sözlük anlamı olan “gelişme, artma” ile örtüşmektedir ve zekât /farz sadaka veren kişilere ait bir durumdur.

Zekâtın “gelişme” anlamının zekât verenlerin mallarıyla da alakalı bir durum olduğunu bildiren âyet ise şöyledir:

“İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faizli borç, Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, asil (mallarını) kat kat artıranlar, zekât verenlerdir” (Rum, 30/39).

Nitekim bu durumu anlatan bir başka âyet de şu şekildedir:

“Allah faizli işlemleri daraltır⁴, sadakaları /zekâtları ise arttırır (büyüme ve gelişme aracı yapar) Allah aşırı nankör günahkârların hiçbirini sevmez” (Bakara, 2/276). Bu âyette zikredilen “*sadakalar*” kelimesinin zekât anlamına geldiği, Allah’ın onu arttırması ifadesinden çıkarılabilir. Zira bazı tefsirlerde zikredilen bir rivayette açıkça zekât kelimesi geçmektedir. (Nesefî, 2008, Cilt 1, s. 225; Zemahşerî, 1977, Cilt 1, s. 401) Zaten yukarıdaki âyette de faizin zekât ile karşılaştırılması burada geçen “*sadakalar*” sözünün zekâtı da kapsadığını göstermektedir.

² Bakara, 2/219, 267; En’âm, 6/141; A’râf, 7/199; Tevbe, 9/34, 60, 103.

³ Buhârî, Zekât, 4, 31-38, 41-42, 44-45, 53-55; Müslim, Zekât, 1-2; İbn Mâce, Zekât, 4-6, 9-13, 15-20; Ebû Dâvud, Zekât, 2-5, 8, 11-17; Tirmizî, Zekât, 3-10, 12-14, 17; Nesâî, Zekât, 5, 7-8, 10, 12, 15-19, 21-29.

⁴ “Daraltır” anlamı verilen kelimenin kökü mahk (مَحَق) tır, bir şeyin hayrının, bereketinin gitmesi ve azalması anlamına gelir (Ferâhidî, 1988, Cilt 3, s. 56).

Sadaka zekâta göre üst kavram olduğu için zekât bazen sadaka kelimesiyle ifade edilmiştir ve yerine göre farz olarak yapılan (ölçüleri belli) yardım anlamındadır (Özek, 2024, s. 50). Resmi vesikalarda vergiyle ilgili tabirlerden bahsedilirken zekât ve sadaka terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır (Akyüz, 2006, s. 30; Ebû Ubeyd, 1981, s. 226, 229, 235; Hamidullah 1997, s. 239-240, 250; Tuğ, 1984, s. 67). Müslümanların ödedikleri mali mükellefiyetler, Mekke döneminde nasip, hak, i'tâ, nafaka ve zekât kelimeleriyle, Medine'nin ilk yıllarında bunlara ilaveten kısme, ihsan, birr, karz ve sadaka gibi çeşitli isimler kullanılmış, fakat sonradan bunlar zekât ve sadaka tabiri altında toplanmıştır (Tuğ, 1984, s. 26, 47, 54-56, 66-67).

Zekâtın sarf yerlerini bildiren âyetin sonunda bu dağıtımın farz olduğunun bildirilmesi de bu âyette geçen "*sadakalar*" kelimesinin zekât anlamında kullanıldığını göstermektedir:

"O sadakalar ancak fakirler, miskinler, sadaka işinde çalışanlar ve kalpleri ısındırılacaklara verilir ve boyunduruk altındakiler, borçlular, yolcular ve Allah yolunda olanlar yararına harcanır. Bu Allah'tan bir farzdır. Allah daima bilen ve kararları doğru olandır" (Tevbe, 9/60). Bu âyette geçen "*fakirler*" zekâtın öncelikli sarf yeri olduğundan, ilintili şu âyetteki "*sadakalar*" kelimesi de zekât manasına gelmektedir:

"O sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel. Fakat onları fakirlere verirken gizlerseniz bu daha hayırlıdır..." (Bakara, 2/271). Bu âyet, zekât verilirken fakirlerin rencide edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yüzden zekâtın devlet eliyle dağıtılması daha uygundur. Çünkü bu işlevi devlet yerine getirdiğinde aracı bir rol üstlenmiş olacaktır.

Kur'ân'da, zekât vermekle ilgili emirlerde zekât ve infak kelimeleri kullanılmıştır, ancak alınıp dağıtılmasından bahsedilirken sadaka kelimesinin tercih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla "*zekât verin*" ve "*infak edin*" emrinin muhatabının, Müslüman mükellef, fakat "*onların mallarından sadaka al*" hitabına muhatabın, yetkili makam olduğu anlaşılmaktadır. (Özek, 2024, s. 57-58). Zira Mekke döneminde Müslümanlara zekât vermeleri emredilirken Medine döneminde Allah Rasûlü (s.a.v) devlet başkanı olarak zekâtı, bu işle görevlendirilmiş kişiler aracılığıyla toplatmıştır. (Dumlu, 2010, s. 94-108; Hamidullah, 1997, s. 219; Tuğ, 1984, s. 101-102) Dolayısıyla zekât vermek, Müslüman tarafından Allah'ın emri gereği gönül rızasıyla yapılan bir görevdir. Ancak zekât/sadakanın devlet tarafından toplanması, zorunlu bir görev kabul edilmiş⁵ ve müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır. Medine'de inen âyetlerde zekâtın yanı sıra sadaka kavramının da yer alması, buna işaret etmektedir (Özek, 2024, s. 58).

1.2. Faiz Kavramı ve Zekâtla İlişkisi

Türkçedeki faiz kelimesinin Arapçası ribâ'dır. Ribâ (ربا) kelimesi, "r-b-v (rebâ): ر-ب-و" kökünden mastar isimdir. Ribâ sözlüklerde "artmak, çoğalmak, fazlaşmak (ziyade), şişmek, büyüme (nümüv), yükselmek (ulüv, irtifa)" gibi anlamlara gelir (Ferâhidî, 1988, Cilt 8, s. 283;

⁵ Hz. Ebû Bekr'in zekât vermek istemeyenlerden zorla alması da Muhammed'den sonra (a.s) bu uygulamanın devam ettiğini göstermektedir. İlgili rivâyetler için bkz. (Ebû Ubeyd, 1981, s. 437, 539-540).

İbn Manzûr, 1997, Cilt 5, s. 126; İsfehânî, 2002, s. 340). Fıkıhta çeşitli şekillerde tanımlanan ribâ⁶, Kur'ân'da zekât /sadaka (Bakara, 2/276; Rûm, 30/39), alış-veriş (Bakara, 2/275) ve karz /ödünç (Bakara, 2/280) olmak üzere üç ana kavramla karşılaştırılarak anlatılır ve kesin olarak yasaklanır (Bakara, 2/275, 278-279; Âl-i İmrân, 3/130; Nisâ, 4/161).

Faizin zekâtla karşılaştırıldığı âyette (Rum, 30/39) zekât verenlerin mallarını artıracığı bildirilir. Aslında zekât veren kişinin malı azalır, ancak 'kat kat art(ır)ma' ifadesinden zekâtın toplumun bütün kesimlerinde çarpan⁷ etkisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çünkü zekât alanların yaptığı harcamalar, piyasada tüketimi artırarak üretim artışını desteklemekte, dolayısıyla gelirlerin ve yatırımların artmasına neden olmaktadır. Nihâyetinde sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında zekât alan da veren de bu durumdan faydalandığı için kârlı çıkmaktadır. Bunun aksine faizli işlemlerde faiz alan kişi kazançlı çıkmış gözükür, ancak 'Allah katında artmaz' denildiğinden faizin piyasada daralmaya sebep olduğuna işaret edilmektedir. Özellikle faizli krediler piyasadan, karşılığı olmayan parayı çekerek paranın belli ellerde birikimine yol açmakta ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki denge de zenginler lehine bozulmaktadır. Faiz zekât karşılaştırmasının yapıldığı diğer âyette de (Bakara, 2/276) Allah'ın faizli işlemleri daralttığından, sadakaları /zekâtları ise artırdığından bahsedilmektedir. Dolayısıyla ilgili âyetler ışığında faizin ekonomiyi daralttığı, zekâtın ise gelişmeye yol açtığı söylenebilir. Çünkü faizli kredi kuruluşları, piyasadan çekilen parayı sınırlı kesimlere kredi olarak verirler. Oysa zekât ve sadaka vermek suretiyle yapılan Allah yolundaki infakın çarpan etkisi olur. Zira karşılıksız verilen para sayesinde tüketim eğilimi yüksek kesimlerin yaptığı harcamalar, piyasadaki kişi ve kurumları etkileyip önce tüketimi ardından üretim ve yatırımları artırarak giderek büyüyen bir döngüyü başlatır. Bu şekilde servet ve gelir, toplumun bütün kesimlerine ulaşır (Bayındır, 2007, s. 42-45; Özek, 2024, s. 39-40, 69, 272, 336). Böylece ekonominin dışında kalan kesimler de ekonomiye dahil edilmiş olur. Faiz ise aksine, ekonominin içindeki müteşebbisleri ve çalışanları, sürekli ekonominin dışına atar (Özek, 2024, s. 299). Bu durum, faizli borç yükü altında ezilen müteşebbislerin bekledikleri kârı elde edemediklerinde veya zarar ettiklerinde işyerlerini kapatmaları ve orada çalışanların işlerini kaybetmeleri sonucunda ortaya çıkar. Ayrıca piyasalar, ilgili hadislerin işaret ettiği üzere Allah'ın koyduğu fitri kanunlara göre işlemektedir.⁸

Faizin alışverişle karşılaştırıldığı âyette (Bakara, 2/275) ribânın biri eylem biri de sonuç olmak üzere iki anlamda kullanıldığı görülmektedir. Faiz, tüketmek ve daha sonra dengini almak üzere verilen borçtan yani karzdan elde edilen hem gelirdir hem de yapılan bu işlemin adıdır

⁶ "Alışverişte şart koşulan karşılıksız fazlalık". Bkz. (Serahsî, 1324, Cilt 4, (cüz: 12), s. 109). "Bir alım-satım akdinde aynı cins mallarda şer'î ölçüler üzerinden şart koşulan karşılıksız fazlalık". Bkz. (Kâsânî, 1997, Cilt 7, s. 54). "Alım-satım akdi dışında ana mala ilave edilen fazlalık". Bkz. (İbn Manzûr, 1997, Cilt 5, s. 126). "Özel birtakım şeylerdeki fazlalık". Bkz. (Makdisî, 1992, Cilt 6, s. 51). "Mübadeleli akitlerde taraflardan birinin hakkı kabul edilen ve akit sırasında şart koşulan karşılıksız fazlalık". Bkz. (İbnü'l-Hümâm, 1970, Cilt 7, s. 3).

⁷ Çarpan etkisi, ekonomideki tüketim, yatırım vb. harcamalarının bir veya birkaçında meydana gelecek artışın milli gelirden katlanarak daha fazla bir artışa sebep olmasıdır. Bkz. (Seyidoğlu, 1999, s. 86).

⁸ Allah Rasûlü (s.a.v) "Fiyatları belirleyen, daraltan, genişleten ve rızkı veren Allah'tır..." demiştir. Bkz. (Tirmizî, Büyû', 73).

(Bayındır, 2021, s. 7-8). Borç anlamında da kullanılan deyn ise satış veya tazminattan doğan ödeme yükümlülüğüdür (Hammâd, 1996, s. 69).

Faizin borçla ilişkisinin kurulduğu âyette (Bakara, 2/278-280) de borçtan gelir elde etme şöyle dursun bilakis borçlu zor durumdaysa kendisine süre tanınması, hatta borcunun mümkünse zekât /sadakaya sayılması tavsiye edilmektedir.

Faiz ile zekât arasındaki farklar:

- a. Faizde verilenin fazlasıyla geri alınırken, zekât /sadaka geri alınmamak üzere verilir.
- b. Faiz ve zekâta bulunan artma anlamı iki kavram arasında bir benzerlik oluştursa da bu artma, faizde haksız kazanca sebep olurken zekât ve sadakada ihtiyaç sahiplerine aktarıldığı için iktisadi açıdan gelişmeye sebep olmaktadır.

2. Kur'an'a Göre Zekât-Faiz Karşılaştırması

Kur'an'da zekâttan bahseden âyetlerin yanı sıra faizden bahseden âyetler de bulunmaktadır. Zekâtla ilgili âyetler zekâtın verildiğini bildirmekte veya onun verilmesini emretmektedir. Faizle ilgili olanlar ise onun yasak olduğunu anlatan âyetlerdir. Bir de ikisinin karşılaştırıldığı âyetler vardır ki bunlarda iktisadi açıdan piyasada meydana getirdiği etkiler anlatılmıştır. Bu başlık altında bu karşılaştırma ele alınacaktır.

Faiz-zekât karşılaştırmasının yapıldığı âyetlerde faizin ekonomiyi daraltacağına, zekâtın ise gelişmeyi sağlayacağına işaret edilmektedir. "Zekât kavramı ve sadakayla ilişkisi" başlığında ele alınan Bakara /276. âyet, iktisadi açıdan şuna işaret etmektedir: Faizli işlem sonucu ele geçen para tüketim eğilimi düşük kişi ve grupların, verilen zekât ise tüketim eğilimi yüksek kesimlerin elinde toplanır. Rum 30/39. âyette de zekât, faizle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada da servetin belirli ellerde birikmesini sağlayan ve engelleyen zıt iki faktöre işaret edilmekte; bireyleri ve piyasayı etkileyen olumlu ve olumsuz araçlara dikkat çekilmektedir (Özek, 2024, s. 36, 40).

"Onlar zekât vermek için çalışırlar" (Mü'minûn, 23/4). Bu âyette ise müminler zekât vermek için çalışmaya yani şer'an belli bir ekonomik seviyeye gelmeye dolayısıyla üretime katılmaya teşvik edilmektedir. İşte bu âyetler gereğince ekonomide üretimin temelini faize değil zekâta dayanması istenmektedir.

Kur'an'da bu ve benzeri ilkelerin çıkarıldığı iktisadi konulara dair birçok âyet bulunmaktadır.⁹ Bu gibi hususlarda temel kaidenin, "Servet, sadece zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın" (Haşr, 59/7) âyeti olduğu söylenebilir.

⁹ İktisadi sistemle ilgili bazı âyetler için bkz. Serbest piyasa ekonomisi: Nisâ, 4/29; Mülkiyet hakkı: Nisâ, 4/7; Nur, 24/33; Üretimde mülkiyet esası: Nisâ, 4/32; Tüketimde ortaklık: Nisâ, 4/8; İsrâ, 17/26; Rızıkta derece farkı: Nahl, 16/71; İsrâ, 17/6-20; Şûrâ, 42/27; Zuhruf, 43/32; Zâriyât, 51/58; Nuh, 71/10-12; Cin, 72/16-17; Ticaret: Tevbe, 9/24; Nur, 24/33; Rüşvet: Bakara, 2/188; Haksız kazanç: Nisâ, 4/29; Tevbe, 9/34; Gasb: Kehf, 18/79; Hırsızlık: Mâide, 5/38; Kumar: Bakara, 2/219, Mâide, 5/90-91; Faiz: Bakara, 2/275, 278-

Bir başka temel âyet ise şudur: “*Ey inanıp güvenenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin, sadece karşılıklı rızaya dayalı ticaret yapabilirsiniz. Kendi kendinizi öldürmeyin. Allah size karşı çok merhametlidir*” (Nisâ, 4/29).

İktisatla alakalı âyetlerden, devletin şahsi servete zekâtla müdahalesi hariç, İslam’ın servet ve kazanca karşı tutumunun olumlu olduğu anlaşılmaktadır (Fazlurrahman, 1976, s. 9, 20). Faiz-zekât karşılaştırması yapan âyetlerde yer alan zekâtın artırma özelliğinin, ahiretten ziyade dünya ile ilgili olduğu söylenebilir (Mevdûdî, 1968, s. 111-115). Faiz, tüketim eğilimi düşük ellerde toplanır. Zekât ise tüketim eğilimi yüksek kesimlere verildiğinden, faizin kazancı azalırken zekâtın bereketi artar (Tabakoğlu, 1996, s. 70). Ayrıca tüketim eğilimi düşük kesimler, temel ihtiyaçlarını karşılamış olduğundan bunların yapacağı lüks tüketim harcamaları kaynak israfına yol açarken tüketim eğilimi yüksek olan kesimin yapacağı harcamalar ihtiyaçların üretimini sağlayacağı için kaynakların verimli kullanımını sağlar.

Yukarıda bahsedildiği üzere İslam’ın kendine özgü yaklaşımı, iktisat alanında da ortaya çıkmakta; Nisâ sûresindeki 29. âyette batıl işlemlerin (faiz, kumar, rüşvet vs.) yasaklanıp karşılıklı rızaya dayalı ticarete izin verilmesi ve diğer birçok âyette zekâtın emredilmesi, İslami iktisadın olmazsa olmazlarını teşkil etmektedir. İlgili âyete göre ticaret, ekonominin ana unsurunu teşkil ederken, ekonomide birçok olumsuzluklara neden olan faizli işlemlerin yasaklanıp ekonomiye çok olumlu katkı sağlayan zekâtın emredilmesi, toplumun refah ve huzuru için gerekli görülmüştür.

Faize dayalı ekonomilerde tasarruf, yatırıma yönlendirme gerekçesiyle önemli görülmüştür. Ancak Kur’ân’da biriktirme değil; infak emredilerek paranın sürekli ekonomi içinde kalması istenmiştir. Arapçada tünele nafak, bir şeyi tünelden geçirmeye de infak denir. Kanın damarlardan geçip vücuda yayılması gibi gelir ve servet de infak yoluyla topluma yayılır. İnfak piyasanın canlanması, güven ve tatmin ortamının doğması ve bütün kesimlerin faydalı işlere yönelebilmesi için zorunlu bir eylemdir (Bayındır, 2007, s. 44-45). Nitekim âyette “*Allah yolunda harcama yapın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah muhsinleri sever.*” (Bakara, 2/195) buyrulurken infakın bu yönüne dikkat çekilmiştir. Zekât ve sadaka da Allah yolunda infaktır. Bir devletin kan ve sinir sistemine benzetilen maliye, zekât sistemi aracılığıyla mal dolaşımına canlılık getirir. Talebin artması, üretim ve istihdamın artmasına neden olacağından refah da artar (Ebussuud, 1983, s. 30, 35). İlgili âyet ve hadislere göre (Tevbe 9/34; Buhârî, Zekât, 4) zekâtı verilmeyen altın ve gümüş, serveti yığmaktır. Bu yüzden İslam iktisat sisteminin biriktirmeyi engelleyen temel unsuru, zekâttır.

279; Âl-i İmrân, 3/130; Nisâ, 4/161; Zekâtın alınıp dağıtılması: Tevbe, 9/60, 103; Faiz-zekât karşılaştırması: Bakara, 2/276; Rum 30/39; Borçlanma: Bakara, 2/280, 282; Mâide, 5/12; Hadîd, 57/18; Teğâbün, 64/17; Müzzemmil, 73/20; Rehin: Bakara, 2/283; Ölçü ve tartıda adalet: En’âm, 6/152; A’râf, 7/85; İsrâ, 17/35; Şuarâ, 26/181-183; Mutaffifin, 83/1-3; Yetim malı yeme: Nisâ, 4/2, 6, 10; En’âm, 6/152; İsrâ, 17/34; Sefihlere mal teslim etmeme: Nisâ, 4/5; Para: Âl-i İmrân, 3/75; Yusuf, 12/20; Kehf, 18/19; Kaynak israfı: A’râf, 7/31; İsrâ, 17/26-27; İktisatlı olma: İsrâ, 17/29; Furkan, 25/67; Servete müdahale: Haşr, 59/7; İsrâ, 17/31; Emek: Enbiyâ, 21/94; Necm, 53/39; İnsan 76/22; Ücret: Bakara, 2/286; Talak, 65/6; Ziraat: Yusuf, 12/47; Vâkıa, 56/64.

3. İktisadî Açısından Zekât-Faiz Karşılaştırması

İslam'ın ekonomik sistemi, liberal bir bakış açısına sahip olmamakla birlikte genel olarak üretim-tüketim, mübadele ve tedavülde serbest piyasa ekonomisini kabul etmektedir. (Azid ve Rawashdeh, 2017, s. 15-16, 19; Eskicioğlu, 1995, s. 75; Naqvi, 2014, s. 131). Bu konuda onu benzer sistemlerden ayıran özellik, kumar, rüşvet vb. topluma zararlı haksız kazançların caiz görülmemesidir. Üretimde mülkiyet esaslı tercih edilmekte, bölüşüm esasları da hak ediş prensibine göre düzenlenmektedir. Yeniden dağılım aşamasında ise zekât yoluyla servete müdahale edilmektedir. Dolayısıyla servete, üretimin bölüşümü aşamasında değil gelirin yeniden dağılımında müdahale edilmektedir. Faizli işlem ise haksız kazanç kabul edilip yasaklanmış ve iktisadi sistemden tamamen çıkarılmıştır. Bu başlık altında zekât-faiz ilişkisi iktisadi açıdan önemli görülen yönleriyle ele alınacaktır.

3.1. Tasarrufları Yatırıma Yönlendirmesi Açısından

İktisat biliminde üzerinde durulduğu gibi sermayenin üretim döngüsüne girmesi doğası gereği zordur. Zekât, hem sermayenin eriyip yok olma tehlikesine karşı hem de piyasada oluşan yeni talepler sonucunda beklenen kârı elde etmek için kişinin yatırım yapma dürtüsünü harekete geçirerek servetini biriktirmesini engeller (Suhrî, 1994, s. 91). Servet biriktirmenin sonucunda oluşan ve yatırımları önleyen faiz sistemi ise İslam'da olmaması gereken bir uygulamadır ve zekât emrine aykırı bir durumdur (en-Neccâr, 1978, s. 119-120). Faiz, servetin belli ellerde toplanmasına sebep olduğu için arz-talep dengesi bozulmaktadır. İslam bu bozulmaya iki yönlü bir çözüm getirmektedir, bunlar: "zekâtın emredilmesi" ve üretim-tüketim sürecinin aracı olan parayı asli görevine döndürecek olan "faizin yasaklanması" dır (Sıddikî, 1984, s. 173).

İslam'da mal ve parayı âtil bırakıp iktisadi gelişme için harcanmaması yasaklanmıştır. Çünkü biriktirme, parayı mübadele /değişim aracı fonksiyonundan çıkarır ve arz-talep dengesini bozar; zekât ise malı yıldan yıla azalttığı için onun âtil kalmasını engeller ve tasarrufları harekete geçirir. Tasarrufların en üst düzeyde yatırıma yönelmesi için sadece gelirin vergilendirilmesi yetmez; servetin de vergilendirilmesi gerekir. Ayrıca zekâtın borçlular kalemine de verilmesi hem yatırım riskini azaltır hem de piyasa istikrarını sağlayıcı özelliğe sahiptir (Ali, [t.y.], s. 3, 10; el-Kar'ân ve el-Hakîm, 2015, s. 411; Yeniçeri, 1980, s. 107-108). Bir başka açıdan faizin meşru olduğu ortamlarda insanlar paralarını, faiz geliri elde etmek için tasarruf eder. Faiz yasak olunca para, döviz ve kıymetli madene yönelebilir ancak bu şekilde reel piyasanın dışında tutulan tasarruflara zekât verilmesi gerektiği için bu geçici bir durumdur. Dolayısıyla tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında zekât etkin bir rol oynar.

Faizli üretim kredisi alanlar, ödedikleri faizi ürünlerinin maliyetlerine ekler ve kâr oranlarını buna göre belirlerler. Faiz maliyete yansıtıldığı için faizi ödeyenler üreticiden ziyade tüketicilerdir. Bu şekilde faiz gelirleri halkın tümünden toplanır, ama zararını özellikle düşük gelirli kesim görür (Yeniçeri 1980, s. 263). Bu yüzden üretim maliyet unsurlarından biri, ödünç alınan paranın faizidir ve sermayenin yükünü artırır. Faiz gideriyle maliyetler artacağı için mal tüketiciye daha yüksek fiyatla ulaşır. Ayrıca çeşitli projelerin faizli kredilerle finanse

edilmesi, emtia fiyatlarının yükselmesine neden olur. İslami sistemde faizli işlemlerin yasak olması, enflasyona sebep olan bu gideri devre dışı bırakmakta ve mal fiyatlarının gerçek maliyete göre oluşmasını sağlamaktadır. Bankalar genellikle piyasa faiz oranlarındaki artış beklentisiyle kısa vadeli kredileri tercih ederler, bu da piyasa talebi düşük olduğunda zarar ve iflastan kaçınmak için üreticilerin üretimlerini azaltmalarına sebep olur. Fakat üreticiler, uzun vadeli kredilerde genellikle fiyatları yüksek tutar. Zekât ise âtil fonları gerçek yatırımlara yönelten bir motivasyon oluşturur. Bu durumda sermayenin değerini gerçek satın alma gücü şeklinde koruyan üretken varlıklara yatırım yapılır (el-Kar'ân ve el-Hakîm, 2015, s. 406-407). Eğer faizsiz sistem ekonomik hayata hâkim olursa ne faizin doğurduğu finansman maliyeti ne de sebep olduğu maliyet enflasyonu olur. Fiyatlar, kendi tabii seyri içinde (kısa ve uzun dönemde üretim /arz durumuna göre) bazen artar, bazen azalır. Finansman maliyetine dayalı fiyat artışlarının olmaması da iç ve dış piyasada rekabet gücünü artırır.

İslam iktisadında sermayenin âtil bırakılmayarak zekât sistemi ile yatırıma yönlendirilmesi, faizli sistemin doğuşunu büyük ölçüde engellemiştir. Emek, temel üretim faktörü kabul edildiği için de faizi kazanç yolu olarak benimseyip bununla yaşayan bir zümrenin oluşması hoş karşılanmamıştır. Bir de “zaman tercihi” tek başına gelir unsuru sayılmadığından faiz, ticaret gibi üretken kabul edilmemiştir. Bu yüzden İslam ekonomisinde faiz, kapitalizmde olduğu gibi para politikası aracı olmamıştır. Ayrıca faizin kredi arzı üzerine etkisi sanıldığı kadar fazla değildir; tasarrufların yatırıma dönüşmesi, faiz oranlarından ziyade gelirin bir fonksiyonudur (Tabakoğlu, 2005, s. 198).

Ekonomide faizin sermayeyi oluşturduğu iddiası, İslam ekonomistlerine göre tutarlı olmadığı gibi Karl Marx ve John Maynard Keynes gibi bazı batılı ekonomistlere göre de tutarlı değildir. Onlara göre kişiyi tasarrufa zorlayan şey, faiz değil güvenlik ve gelecek endişesidir. Aslında tasarrufun oluşma sebebi, gelir seviyesidir. Keynes, gelirin tasarruf üzerindeki etkisini ihmal eden klasik iktisatçıları eleştirmiş ve faiz oranlarının sermaye üzerindeki etkisini kabul etmekle birlikte sermayeyi beslediği iddiasını reddetmiştir. Marx da sermayenin kökenini analiz ederken emeğin ve artı-değerin önemine vurgu yapmış, faizin bu sürecin parçası olmakla birlikte kaynağı olmadığını ifade etmiştir. Ona göre faiz, sermayenin bir unsuru değil getirisidir ve faizin sermayeyi oluşturduğu düşüncesi bir yanlısamadır. (Erdoğan, 1992, s. 15-17; 1994, s. 29-30; Marx, 1978, s. 354-387; Ülgener, 1976, s. 355-373). Devlet, sermayeyi yatırıma kaydırmak için faizi teşvik etmek yerine vergi indirimi gibi yöntemleri kullanmalıdır. Sermaye, gelirin tüketimden artan kısmıdır. Yatırım ise geliri ve sermayeyi artıran, ardından da refahı sağlayan en güçlü faktördür. Bu yüzden zekât yatırıma yönlendirme güdüsüyle zorunlu sermaye temininin ilk aracıdır (Erdoğan, 1992, s. 15-64; 1994, s. 30, 83-84, 87, 110). Faizin yasaklanması, mevcut tüketimi ve yatırımları artırırken zekât da bir taraftan yatırımları diğer taraftan toplam tüketimi artırır (Siddikî 1984, s. 164). Faiz yasağı aynı zamanda spekülâtif kazançlara ve fiyat istikrarsızlığına da engel olur. Mübadelenin reel kıymetler üzerinden yapılması, paranın dolaşım dışına çıkmasını da önler (Tabakoğlu, 2005, s. 199).

Faizin yasak olması, emek-sermaye çatışmasını ortadan kaldırdığı için ticari ortaklıkların gelişmesini de teşvik edici özelliğe sahiptir. Böylece tasarruf-yatırım olgusu bir araya gelir.

(Tabakoğlu, 2005, s. 199). Faizin kaldırılması ortaklık sistemine yönlendirecek, bu da yatırımları teşvik edecektir. Faiz geçerli olduğunda ise borcun faiziyle ödenebilmesi için ancak kısa vadeli yatırım yapılabilir (es-Sadr, 1980, s. 645). Sermaye sahiplerinin cari faiz oranlarından elde edeceği faiz, yatırımdan elde edeceği kârdan daha fazla olduğunda yatırım ve teşebbüsler özellikle de kamu yatırımları cazibesini yitirmektedir. İşte bu noktada zekât, sermayeyi vergilendirerek onu yatırıma yönlendirir (Qureshi, 1972, s. 222-223).

3.2. Paranın Dolaşım Hızına Etkisi Açısından

Zekât ve faizin ekonomik sistem üzerinde oluşturduğu birbirine zıt etkiler, aynı şekilde paranın dolaşım hızında da gözlemlenir. Para, mal ve hizmet dolaşımını sağladığından bir yerde bekletilmesi doğru bulunmamış ve sürekli piyasada dolaşması istenmiştir. Çünkü mal ve hizmetler dolaşmaz ya da gereğinden az dolaşırsa ticaret durma noktasına gelir; işsizlik ve yoksulluk başlar, sonunda ekonomik krizler kaçınılmaz olur. Ekonomik krizlerin önemli sebeplerinden biri harcamanın durması olduğundan, piyasayı harekete geçirecek en önemli faktör infaktır. İnfakın zorunlu kısmı olan zekât etkin olarak toplanıp dağıtılabılırsa ticaretin gelişmesine katkı sağlayacağı gibi insanların faizli kredi ihtiyacını ortadan kaldırmaya da yardımcı olacaktır.

Dolaşım problemine karşı İslam'ın önerdiği çözümlerden biri, mal varlıklarının sürekli üretim, mübadele ve tüketim alanında kalabilmesi için âtil tutulan servete zekât vergisinin yüklenmesidir. Bir diğer çözüm de faizin kesin olarak yasaklanmasıdır. Bu şekilde faizin hem dağılım alanında yapacağı zararlar hem de genel ekonomik dengeyi sarsan olaylara yol açması engellenmiş olur. Böylece paranın (emek olmadan) tek başına servet artıran bir unsur olma özelliği ortadan kalkar (es-Sadr, 1980, s. 371-372).

Paranın değer biçme ve mübadele aracı olma (asli rol) yanında ikincil olarak biriktirme rolü de bulunmaktadır. Paranın biriktirme rolü, faizin olduğu kapitalist düzende arz-talep dengesini bozma riski oluşturmaktadır (es-Sadr, 1980, s. 648-649). Bu yüzden zekât, (faiz yasağıyla birlikte) paranın temel fonksiyonunu (değer biçme ve mübadele aracı olma rolünü) yerine getirmesinin en önemli etmenlerinden biri sayılabilir (el-Ba'li, 1991, s. 15-23, 100-102).

3.3. Finansmana İmkân Sağlaması Açısından

Zekât kurumu, ihtiyaç sahiplerini temel ihtiyaçlarına göre aynı, nakdî veya her iki şekilde finanse etmeyi hedefler. Zekât kurumunun yardım ettiği kesimin bir kısmı gerek herhangi bir geçim kaynağı ve maddi durumu olmayan gerekse bunları temin etmek için bir şekilde borçlanmaya zorlanan kimselerdir. Onları finanse etmek, temel ihtiyaçlarını ve ihtiyaç duydukları işleri sağlamak, zekât alanların durumlarını iyileştireceğinden bunlar toplumun aktif üyesi olurlar ve sonraki yıllarda zekât alandan ziyade zekât veren haline gelirler. Bu kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanması, faizle borçlanmayı durdurmaya da yardımcı olur. Bu temel ihtiyaç sahipleri, asgari ihtiyaçlarını karşılayacak miktarın altında gelir getiren bir işe de sahip olmuş olabilirler. Bu durumda bu insanları beceri ve araçlar sağlamak suretiyle finanse etmek, onların daha iyi iş bulmalarına dolayısıyla temel ihtiyaçlarını karşılamalarına vesile olabileceği gibi genel durumlarını da iyileştirebilir ve faizle borçlanmaya zorlanmazlar (Mohsin, 2013, s. 123).

Felaket ya da işsizlik sebebiyle borçlanma problemlerine de zekâtın borçlular kalemi çözüm olabilecek niteliktedir. İslam'da borçların ödenmesi için gösterilen çabanın amacı; borçlu, alacaklı ve toplum açısından bazı hedefleri gerçekleştirmektir. Çünkü borçlu kişi borcu sebebiyle icra, hapis vb. cezalara maruz kalabilir. Eğer borçlunun borcu ödenirse tekrar kendisine ve topluma güven duyar, yarın için endişelenmez, yeniden çalışmaya başlar ve yaşama olan inancı artar. Ayrıca bu, çeşitli üretim alanlarında faaliyet gösteren kuruluşların devamlılığına da katkı sağlar. Zekât kurumu devam ettiği müddetçe alacağın ödenmemesi gibi bir şey söz konusu olmayacağından borç veren de kendisini güvende hisseder. Böylece borç verme yaygınlaşır, dayanışma ve karz-ı hasen kurumu güçlenir. Toplumda sağlanan güven ve huzur, emek, sermaye ve girişim hareketliliğini artırır; tüm güçler üretimin gelişmesi, milli gelirin artması ve hayırlı işlerin çoğalması için seferber edilir. İnsanın kendisine dokunan felaket ve zararlar sebebiyle borçlanması durumunda zekât sisteminin kendisini bırakmayıp elini uzatacağını ve ona yardım edeceğini bilmesi, çeşitli alanlarda çalışan proje sahiplerinin gayretlerini artırır. Borçlu, birçok sistemde köle durumuna düşerken İslami sistemde şerefini ve ailesini kaybetmekten kurtulur (Kardâvî, 2011, s. 41-47).

Borçluya zekât verilmesi (Tevbe, 9/60) yatırımcıyı teşvik ettiği için yatırımcı elinde olmayan nedenlerden ötürü borcu ödeyemediğinde yanında duracak kimseler olduğunu bilir ve kendini daha fazla güvende hisseder. Zekât, borçlunun yanı sıra alacaklıya da parasının ödeneceğini garanti ettiği için o da borç vermekten çekinmez. Böylece zekât sistemi gelişme sürecine yardımcı olan borçlanmayı kolaylaştırır. Bu yüzden borçluya verilecek zekât, borçluya da alacaklıya da rahmettir; toplumun menfaatinde. (Amâvî, 2010, s. 104). Bu gibi nedenlerle borçlulara yardımcı olmaya yönelik teşvikler ve onların zekâtın harcama kalemleri arasında yer alması, müteşebbis ruhlu insanların risk alma cesaretini artıran (Kallek, 1997, s. 89), Müslümanların ekonomik alanda güçlenmesine katkı sağlayan ve faizin önlenmesinde büyük rolü bulunan bir husus olarak değerlendirilebilir (Kardâvî, 1984, Cilt 2, s. 117-118). Sonuçta zekât sistemi, her insanın hür, güvenli ve müteşebbis olduğu bir ortam hazırlar. Zira borçlu olmak hürriyetin kısıtlanması ve güvenin zedelenmesine neden olur. İş yapmak için yeterli sermaye bulamayanların yapacağı şey ise ortak bulmak olmalıdır. Çünkü borçla yapılan iktisadi faaliyette borcun istenme tarihinin iktisadi faaliyetin sonuçlanma tarihi ile birbirine denk düşmeme riski, müteşebbisi ciddi sıkıntıya sokar. Dolayısıyla tasarrufları değerlendirmenin yolu, onları bizzat veya ortaklık yoluyla işletme olmalıdır (Özek, 2024, s. 300).

İslam iktisadında sermaye temini öncelikle öz kaynaklardan sağlandığı için kredi kullanımı teşvik edilmemekte, ancak sermayeye ihtiyaç duyanlara faizsiz borç verilmesi ve ödeme kolaylığı getirilmesi desteklenmektedir. Bu, İslam iktisadının teşebbüse verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistemde ise para ve kredi politikası içinde en önemli rolü, faiz oranları üstlenmektedir. İslam'da faiz yasak olduğundan günümüzde merkez bankaları, para arzını ve kredileri kontrol etmek için fiyat artışlarını önleyici, faydalı üretimi artırıcı ve iç ticareti düzenleyici tedbirler alabilir. Faize ihtiyaç bırakmayacak bir başka tercih de kredi temin etme işinin devletleştirilmesi olabilir. Yine açık piyasa işlemlerinde hisse senedi ve kâr ortaklığı senetleri kullanılabilir. Ayrıca sermaye-teşebbüs-emek ortaklıkları kurulabilir ve bunlar firmaların finansman ihtiyacı için işletilebilir (Tabakoğlu, 1996, s. 87, 95).

Para bir mübadele aracı ve kıymet ölçüsü olduğu halde faizli düzende üretim (kazanç) aracı kabul edilmektedir. Para ancak emek veya riskle birlikte üretimde bir fonksiyon icra edebilir. Para ve kredi işleri, devletin hak ve salahiyetinde bulunan kamusal işlerden sayılmalıdır. Toplumun muhtaç olduğu krediyi vermek, ilgili âyetlerin (Bakara, 2/245; Mâide, 5/12; Hadîd, 57/11, 18; Teğâbün, 64/17; Müzzemmil,73/20) ifadesine göre (geliri) üretimi kat kat artırmaktır. Rasûlüllah (s.a.v) zamanında bireysel olarak halledilen borç verme işi, daha sonra toplumsal bir boyut kazanmış ve hukuki bir mahiyete bürünmüştür. Dolayısıyla kredi verme işinin, devlet eliyle faizsiz banka kanalıyla yapılması günümüz dünya şartlarına daha uygundur (Eskicioğlu, 1999, s. 144-145, 149-150).

Nihayetinde zekât kurumu çalıştığı sürece temel ihtiyaçlar için borçlanma azalır. İş yapmak için borçlanma gereği duyanın ihtiyacı da faizsiz kredi vermek suretiyle devlet tarafından karşılanabilir (Yeniçeri, 1980, s. 260-261). Bazı kaynaklarda Rasûlüllah (s.a.v) ve Hz. Ömer dönemlerinde hazineden tüketim öduncü ve ortaklık esasına dayalı krediler verildiğine, Emeviler ve Abbasiler döneminde de ticari, zirai kredi ve diğer destekler yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (Yeniçeri, 2013, s. 322-326). Bazı İslam iktisatçıları tarafından ödünç verme işinin devletleştirilmesi gerektiği, Hz. Ömer zamanında teminat gösterildiği takdirde borç verildiği ve günümüzde geri ödemelerin garanti edilmesi için maaşlardan kesinti yapılabileceği dile getirilerek uygulama için farklı alternatif modeller sunulmaktadır (Hamidullah, 1969, s. 27-31). Aslında ticari amaçla sermaye ihtiyacı duyan kişi veya kurumların, bu gereksinimlerini ortaklık suretiyle karşılamaları daha verimli olacaktır; kazandıklarında kazancı paylaşacaklar, kaybettiklerinde ise zarar sermaye sahibine yazılacaktır. Bu da yatırım yapanları projelerde seçici olmaya ve daha dikkatli çalışmaya mecbur bırakır.

Finansman konusuna zekâtın harcama kalemleri açısından bakılacak olursa, zekâttan önce o işte çalışanların payı ayrılır ki bu, zekât kurumunu kendi kaynaklarıyla finanse etmek demektir. Zekâtın kalan kısmı fakir, miskin gibi sosyal güvenlik kapsamında yardım alacaklara verilir, kalpleri ısındırılan, boyunduruk altında olanlar gibi siyasi amaçlar için harcanır ki bunun da dolaylı iktisadi etkisi bulunmaktadır ve borçlu, Allah yolunda ve yolcular olmak üzere toplumda iktisadi, sosyal ve kültürel harcama fonlarına aktarılır.

3.4. Adil Gelirin Dağılımına Etkisi Açısından

Birey ve toplumların sosyo-ekonomik refahı, gelir ve servet dağılımındaki eşitlik ve adalet derecesine bağlıdır ve her ekonomik sistemde dağılım, daima en önemli mesele olmuştur. Bunu sağlamak için uygun olan da ayırım gözetmeden herkese fırsat eşitliği tanıyarak üretim sürecine yaptığı katkıya göre toplam gelirden pay vermektir. Bununla birlikte faiz ve zararlı faaliyetleri yasaklayarak yaşlı, yetim ve dul gibi üretime aktif olarak katılamayanları korumak gerekir. Bu noktada kullanılacak araçlar; zekât, öşür, sadaka, karz-ı hasen vb. zorunlu ve gönüllü araçlar olmalıdır (Encum, 1995, s. 83, 86-92). Paranın sürekli dolaşımında kalması ve kredi arzının genişlemesi, reel gelirleri artırır. Böylece hem iktisadi gelişme hem de gelir dağılımında adalet sağlanmış olur (Tabakoğlu, 1996, s. 95).

İktisadi tekelciliğin hâkim olduğu kapitalist sistemde milli gelirin dağılımının adil olduğunu söylemek zordur. Çok çalışanlar genelde milli gelirden çok az aldıkları halde külfeti az taşıyanlar veya hiç taşımayanlar milli gelirin büyük bir bölümünü aldığı bir gerçektir. Bu sistemde bölüşümdeki adaletsizliğe sebep olan ve tekelleşmeye yol açan faiz kurumudur. İktisadi tekelcilikte üretim arttırılmayarak fiyatlar yüksek tutulmaya çalışılır. Bu durumda sosyal denge sağlanamadığı için arz-talep dengesi de sağlanamamaktadır. Bundan dolayı sürekli sosyal ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalınır (Ersoy, 1995, s. 37-38).

Günümüzde birçok devlet; gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmek için vergi, borçlanma, transfer harcamaları gibi maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale eder. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmadan ziyade büyümeye önem vermekte, etkinliği adalete tercih etmektedirler. Bu yönden zekât, diğer maliye politikası amaçlarına zarar vermeksizin hem büyüme hem de adil gelir dağılımını temin etme noktasında devletin kullandığı diğer araçlardan daha etkin kullanılabilir (Aydın, 2015, s. 86). Sonuçta servet ve gelirin ihtiyaçlı kesim ve kurumlara yeniden dağılımına sebep olan zekât ile servetin belli ellerde toplanmasına neden olan faizin adil gelir dağılımı üzerinde pozitif ve negatif olmak üzere birbirine zıt etkileri vardır.

Sonuç

Kur'an'da zikredilen zekât emri ve faiz yasağının, Allah'a kulluk görevi olarak yerine getirilmesinin yanı sıra iktisadi işlevleri de vardır. Bu görevlerden zekât /sadaka, insanı çalışmadan hayatını sürdürmeye değil aksine çalışarak iktisadi davranmaya yönelten temel önemli bir faktördür. Zekât, zenginlerden ihtiyaç sahiplerine yönelik karşılıksız mal transferi olduğu için fonksiyonel anlamda faizli işleminden farklıdır; çünkü genellikle faizdeki mal transferi ihtiyaç sahibinden zengine doğru gerçekleşir. Bu ya tüketim kredileri yoluyla doğrudan ya da üretim kredilerinde olduğu gibi dolaylı bir şekildedir. Üretim kredilerinde zenginlere kredi veriliyormuş gibi gözükse de aslında güçlerinin üstünde bir faiz ödemesine zorlandıkları için bir müddet sonra onların da iflas durumuyla karşılaşmaları muhtemeldir ve para akışının yönü, daha zengin durumda olan bankaya doğrudur. İşte bu nedenlerle İslam iktisadında zekât vermeksizin mal yağmaya müsaade edilmediği gibi faizli işlemler de yasaklanmıştır. Bu sayede biriktirmekten kaynaklı krizlerin ortaya çıkma ihtimali azalır ve ekonomi, ekonomik canlılığa zarar veren döngülerden çıkar. Zekât, gelir ve serveti yeniden dağıtarak toplumun tabanına yayarken faiz, servetin belli ellerde toplanmasına sebep olur. Zekât sayesinde piyasada görülen olumlu gelişmeler, sonuçta zekât verenlere de yarar. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin sebeplerinden biri olan faiz ise ekonomik gelişmeyi engelleyen faktörlerden biridir. Bu yüzden Kur'an âyetleri zekâtı /sadakayı emrederken faizli işleri yasaklamakta; zekât-faiz karşılaştırmalarında da arzulanan ekonomik gelişmenin zekâtla sağlanacağına ama faizin ekonomiyi daraltacağına işaret etmektedir.

Zekâtın sözlük anlamı olan "gelişme", onun terim anlamına da yansımış; zekât, ihtiyaçtan artan ve artma /gelişme özelliğine sahip mallardan alınarak (birey ve toplumu geliştirecek şekilde) sekiz sınıfa dağıtılması olarak tanımlanmıştır. Kur'an'a göre zekât onu verenin hem

kendisini hem de malını geliştirir. Zekâta göre üst kavram olan sadaka, zekâtın yanı sıra Medine döneminde inen âyetlerde onun devlet eliyle toplanıp dağıtılmasından bahsedilirken vergi anlamında kullanılmış ve müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır. Sözlükte artma anlamına gelen faiz de Kur'ân'da zekât /sadaka, alış-veriş ve karz olmak üzere üç ana kavramla karşılaştırılarak anlatılmıştır. Faiz ile zekâtın farkı, faizde verilenin fazlasıyla geri alınması, zekâtın ise geri alınmamak üzere verilmesidir. Bu iki kavramın benzer yönü ise bu kelimelerde bulunan artma ve gelişme anlamıdır. Fakat bu artma faizde haksız kazanca sebep olurken zekât ve sadakada ihtiyaç sahiplerine aktarıldığı için iktisadi açıdan gelişmeye sebep olmaktadır.

İnfak ve onun bir bölümünü oluşturan zekât, ekonominin para, mal ve hizmet dolaşımı problemlerine çözüm olabilecek niteliktedir. Zekât toplamak, nakit serveti günden güne azaltacağı için onu mecburen yatırıma yöneltecektir. Zekât dağıtmak da tüketimi artırdığı için dolaylı olarak üretimi artırır. Zekâtın borçlular kaleminden yapılacak ödemeler, piyasayı rahatlatarak üretimin devam etmesine katkı sağlayacağı gibi faizsiz borç vermeyi de kolaylaştırır. Ayrıca ihtiyaçlı kesimin temel ihtiyaçlarının zekâtla karşılanması faizli borçlanmayı engeller. Dolayısıyla zekât etkin bir maliye ve para politikası aracı olarak kullanılabilir. Tabi bunun için zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılması gerekmektedir. Faiz ise servetin belli ellerde toplanmasına sebep olduğundan -piyasanın monopol piyasaya dönüşümü gerçekleştiğinden- hem arz-talep dengesini bozar hem de üretim maliyeti artacağı için maliyet enflasyonuna sebep olup arzı olumsuz etkileyerek üretim kapasitesini düşürür. Üretim için sermaye ihtiyacı duyanların yapacağı şey, ortaklık yolunu seçmeleri veya bunlara devlet tarafından faizsiz krediler verilmesidir. Nihayetinde zekât emri ve faiz yasağının iktisadi açıdan en önemli katkısı belki de bugünün ekonomik sorunlarının başında gelen gelir dağılımındaki adaletsizliği iyileştirmesidir.

Sonuç olarak, zekât ile faizin mukayese edildiği bu makalede ilgili âyetler açısından zekâtın ekonomik gelişmeye katkı sağladığı, faizin ise ekonomiyi daralttığı tespit edilmiştir. İktisadi açıdan yapılan karşılaştırmada da esas alınan tasarruf-yatırım, paranın dolaşım hızı, finansmana erişim ve gelir dağılımı ölçütlerine göre zekât ve faizin ekonomiye şu açılardan etkileri olacağı öngörülmektedir: Zekât, gelir ve serveti yeniden dağıtarak toplumun tabanına yayma, paranın dolaşım hızını artırma, borç alan ve vereni destekleyerek piyasayı rahatlatma, tasarrufları yatırıma yönlendirip üretimi dolayısıyla gelirleri artırarak refahı artırma ve gelir dağılımındaki adaletsizliği iyileştirme suretiyle ekonomiye katkı sağlar. Faiz ise servetin belli ellerde toplanmasına neden olur, piyasadaki arz-talep dengesini bozar, finansal krizler kaçınılmaz olur, üretim maliyetini artırdığı için hem maliyet enflasyonu oluşur hem de üretim kapasitesi düşer ve gelir dağılımındaki dengeyi bozarak ekonomik düzene zarar verir. Bu sonuçlar ışığında ilgili politika yapımcıları ve paydaşlara yönelik politika önerisi; zekâtın kurumsallaşması, diğer ifadeyle devlet eliyle toplanıp dağıtılması, faizsiz finans sisteminin yaygınlaştırılması ve toplumda zekât ile faizin ekonomik etkileri hususunda farkındalık oluşturulmasıdır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm

Akyüz, V. (2006). *Zekât (İbadetler İlmihali Serisi-III)*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ali, B. (t.y.). ez-Zekât ve devrühâ fî tahkîki't-tenmiyeti'l-iktisâdiyye, *Ebû Bekir Üniversitesi Yayını*, Cezair, 1-10.

Amâvî, H. A. H. (2010). *Devr'uz-zekât fi't-tenmiyeti'l-iktisâdiyye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmîâtü'l-Necâhî'l-Vataniyye Külliyyetü'l-Dirâsâti'l-Ulyâ, Nablus.

Aydın, M. (2015, Ekim). Gelir dağılımındaki adaleti sağlamada zekât müessesesi ve gini katsayısı, *Sakara Üniversitesi Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Kongresi (ICISEF)*, Sakarya: Beşiz Yayınları, 85-89.

Azid, T. ve Rawashdeh, O. H. (2017). Toplumsal adalet, piyasa ve devlete iktisadi bir bakış, *İslam iktisadında sosyal adalet*, İstanbul: İktisat Yayınları, 1-22.

Ba'î, A. M. (1991). *İktisâdiyyâtü'zekât va'tibârâtü's-siyâseti'l-mâliyyeti ve'n-nakdiyyeti*, Dâru's-selâm.

Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve faiz*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayındır, S. (2021, Haziran). Ribanın tarifi konusunda yeni bir yaklaşım önerisi, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 13, 1-30.

Buhârî, M. b. İ. (1990). *Sahîhu'l-Buhârî, (II. Cilt, 4. baskı)*, Dimaşk: Dâru İbni Kesîr; Beyrut: el-Yemâme.

Cevherî, H. (1990). *Sihâh fi'l-lüğa, (VI. Cilt, 4. baskı)*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Cürcânî, A. b. M. (1983). *Kitâbü't-ta'rîfât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Dumlu, E. (2010). İslam'ın ilk dönemlerindeki uygulamalar ekseninde kamusal bir gelir olarak zekât, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 91-116.

Dumlu, E. (2011). Kamu harcamaları açısından zekât, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 217-252.

Ebû Ubeyd, K. b. S. (1981). *Kitâbü'l-Emvâl, (C. Saylık, Çev.)*, İstanbul: Düşünce Yayınları.

Ebussuud M. (1983). *İslamî iktisad'ın esasları, (2. baskı)*, (Özek, A. Çev.), İstanbul: Hisar Yayınevi.

Elbânî, M. N. (1986). *Sahîhu Süneni İbn Mâce, (I. Cilt)*, Riyad: Mektebetü't-Terbiyyetü'l-Arabî li-Düvelî'l-Halîc.

Elbânî, M. N. (1988). *Sahîhu Süneni'n-Nesâi, (II. Cilt)* Riyad: Mektebetü't-Terbiyyetü'l-Arabî li-Düvelî'l-Halîc,

Elbânî, M. N. (1988). *Sahîhu Süneni't-Tirmizî, (I. Cilt)*, Riyad: Mektebetü't-Terbiyyetü'l-Arabî li-Düvelî'l-Halîc.

- Elbânî, M. N. (1989). *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, (I. Cilt), Riyad: Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabî li-Düveli'l-Halîc.
- Encum, M. İ. (1995). İslâm'da gelir ve servet dağılımı, (Kemerli, A. Çev.), *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, III (3), 83-98.
- Erdoğan, S. (1992). *İslâm ekonomisinde tasarruf ve ekonomik gelişme*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, S. (1994). *İslâm ekonomisinde gelir ve sermaye*, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Erkal, M. (2004). *Zekât: Bilgi ve uygulama*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ersoy, A. (1995). *Adil düzen çalışmaları, Sıms sosyal yapılanma*, İstanbul: Yörünge.
- Eskicioğlu, O. (1995). *İslam hukuku açısından serbest piyasa ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve ekonomi*, İzmir: Anadolu Dağıtım.
- Fazlurrahman, (1976). *İslamiyet ve iktisadi adalet meselesi*, (Kavakçı, Y. Z: Çev.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ferâhidî, H. b. A. (1988). *Kitâbü'l-ayn*, (V. Cilt), Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât.
- Hamidullah, M. (1969). *Modern iktisat ve İslam*, (2. baskı), (Tuğ, S. ve Kavakçı, Y. Z. Çev.), İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Hamidullah, M. (1997). *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Hz. Peygamber döneminin siyasi-idari belgeleri, (Akyüz, V. Çev.), İstanbul: Kitabevi.
- Hammâd, N. (1996). *İktisadî fıkıh terimleri*, (Ulusoy, Recep. Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Fâris, E. A. (1970). *Mu'cemü mekâyis'il-lüğâ*. (VI. Cilt, 2. baskı), Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî.
- İbn Kudâme, A. b. M. (1992). *el-Muğnî, Şerhu muhtasârî'l-Hırâkî*, (VI. Cilt, 2. baskı), Kahire: Heclî'l-Tıbbâ ve'n-Neşr.
- İbn Manzûr, E. M. b. M. (1997). *Lisânü'l-arab*, (VI. Cilt, 2. baskı), Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- İbnü'l-Hümâm, A. (1970). *Şerhu fethü'l-kadîr*, (VII. Cilt), Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- İsfehânî, R. (2002). *Müfredât*, (3. baskı), Beyrut: Dâru'ş-Şâmiyye.
- Kallek, C. (1997). *Asr-ı saâdette yönetim-piyasa ilişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kar'ân, A. ve el-Hakîm, M. S. (2015). Devrû'z-zekât fî muâceleli müşkileti't-tedahhum, *el-Mecelletü'l-Ürdûniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, XI (4), 391-416.
- Kardâvî, Y. (1984). *İslâm hukukunda zekât (Fıkhu'z-zekât)*, (II. Cilt), (Sarmış, İ. Çev.), İstanbul: Kayıhan Yayınevi.

- Kardâvî, Y. (2011). *ez-Zekât: Devruhâ fî ilâci'l-müşkilâti'l-iktisâdiyye ve şurûti necâhîhâ*, (3. baskı), Kahire: Dâru'ş-şurûk.
- Kâsânî, E. b. M. (1997). *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, (VII. Cilt), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Marx, K. (1978). *Kapital, ekonomi politiğin eleştirisi*, (III. Cilt), Ankara: Sol Yayınları.
- Mevdûdî, E. (1968). *İslam'a ve muasır nizamlara göre iktisat prensipleri*, (Toksarı, İ. Çev.), İstanbul: Nida Yayınevi.
- Mohsin, M. İ. A. (2013). Potential of zakat in eliminating riba and eradicating poverty in muslim countries, *Center for Research on İslamic Management and Business*, V (11), 114-126.
- Müslim, E. b. H. (1955). *Sahîhu Müslim*, (II. Cilt), Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- Naqvi, S. N. H. (2014). İslam ekonomisinin ahlaki temelleri, *İslam ekonomisi tanım ve metodoloji üzerine*, İstanbul: İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 107-139.
- Neccâr, A. (1978). *İslam ekonomisine giriş*, (Nazlı, R. Çev.), İstanbul: Hilal Yayınları.
- Nesefî, E. B. H. (2008). *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, (I. Cilt), Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Özek, A. U. (2024). *İktisadi gelişme ve zekât*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Qureshi, A. İ. (1972). *Faiz nazariyesi ve İslam*, (2. baskı), (Tuğ, S. Çev.), İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Sadr, M. B. (1980). *İslam ekonomi doktrini*, (Keskin, M. ve Ergün, S. Çev.), İstanbul: Hicret Yayınları.
- Serahsî, E. M. b. A. (1324). *el-Mebsût*, (IV. Cilt, cüz: 12), Kahire: Matbaatü's-Saâde.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*, (2. baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Siddikî, M. N. (1984). *İslam ekonomi düşüncesi*, (Kaplan, Y. Çev.), İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Suhrî, M. (1994). Devrû'z-zekât fî tenşîti harekiyyeti re'si'l-mâl, *ez-Zekât ve inukâsâtihâ fî mecâleyni'l-iktisâdi ve'l-ictimâi*, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Ûlûmu'l-İnsâniyye, Rabat, 85-91.
- Tabakoğlu, A. (1996). *İslam ve ekonomik hayat*, (2. baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu makaleler II İslam iktisadi*, İstanbul: Kitabevi.
- Tuğ, S. (1984). *İslam vergi hukukunun ortaya çıkışı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1976). *Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme*, (5. baskı), İstanbul: Der Yayınevi.
- Yeniçeri, C. (1980). *İslâm iktisadının esasları*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Yeniçeri, C. (2013). *İslâm'ın dayanışma-paylaşma medeniyeti*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Yılmaz, İ. (2012). *Negatif gelir vergisi özelinde zekât-vergi ilişkisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Zemahşerî, E. K. C. (1977). *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnü'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (I. Cilt), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Zuhaylî, V. (1997). *el-Fıkhü'l-İslâmiyye ve edilletuhû*, (III.Cilt, 4. baskı), Dimeşk: Dâru'l-Fikr.